

TEGEL

ORGAN FÖR SVERIGES TEGELINDUSTRIFÖRENING

Redaktionskommitté: Direktör G. Camitz, Sala, Direktör H. Grönkwist, Katrineholm, Direktör K. Wråke, Malmö.
Redaktör och ansv. utgivare: Civilingenjör R. Elgenstierna.
Redaktionssekreterare: Bengt Ullvén.
Redaktion och expedition: Engelbrektslg. 29, Stockholm Ö.
Tel. 010/10 80 51, 10 76 51.
Återgivande av text och bilder ur Tegel är tillåtet om tidskriftens namn anges.

Tidskriften Tegel utkommer med 6 nummer per år och är organ för Sveriges Tegelindustriförening. Föreningen är denna industris branschorganisation och omfattar ca 125 tegelbruk över hela landet, vilka tillsammans svara för omkring 85 proc. av tegelproduktionen. Intresserade erhålla tidskriften kostnadsfritt om namn och adress meddelas. Redaktionen är tacksam för anmälningar om eventuella dubbelexpedieringar och adressförändringar.

I detta nummer:

Sid.
Slammade hus 18

I förra numret av TEGEL behandlade vi slamning av tegelväggar i en artikel som väckt livligt intresse. I detta nummer tar ingenjör Jonas Nauclér oss med på en rundvandring till några intressanta tegelbyggnader med slammade väggar.

Nya generella k-värden för tegelväggar 23

Kungl. bostadsstyrelsen har medgivit nya generella k-värden för tegelväggar. De nya värdena kan användas vid framställningar om extra lånetillägg.

Armerade tegelskift billigast 24

Stockholms Byggmästareförening har utfört kostnadsberäkningar för några olika typer av konstruktioner över muröppningar. Kalkylerna visar, att de förtillverkade armerade tegelskiften blir billigast.

Superstenen — ny giv från tegelindustrin 28

I en sensationell artikel presenteras nu en länge dold hemlighet: Tegelindustrins nya supersten, som kommer att inleda en ny era inom byggnadstekniken.

Tegel i bergteater 29

Mariabergets skyddsrum i Västerås har insetts med tanke på att kunna användas också för fredliga ändamål. Fasadtegel har använts i stor utsträckning för att skapa en varm, trivsamt atmosfär.

Speciellt intresse tilldrar sig den använda metoden med efterglasering av fasadtegel, som här använts för att med enkla medel skapa dekorativa effekter i väggytorna.

"De många möjligheternas material"

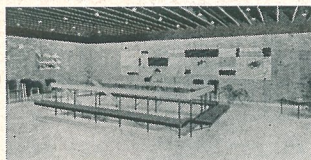
I förra numret av TEGEL presenterade vi en specialartikel om slamning av tegelväggar — en ytbehandlingsmetod som ger särskilt goda möjligheter till variation och mjuk anpassning till byggnadens utformning och omgivningens art. Det är därför en tacksam metod då det gäller att ge karaktär och personlighet åt en byggnad.

Många ytbehandlingsmetoder och dekorativa detaljutformningar har under årens lopp fallit i glömska. Några av dem är väl lämpade att användas också i moderna byggen. Vi kommer därför att i TEGEL även i fortsättningen ge tips om intressanta typer av fasader och yttertak, som kan vara värda att komma i åtanke vid modern formgivning.

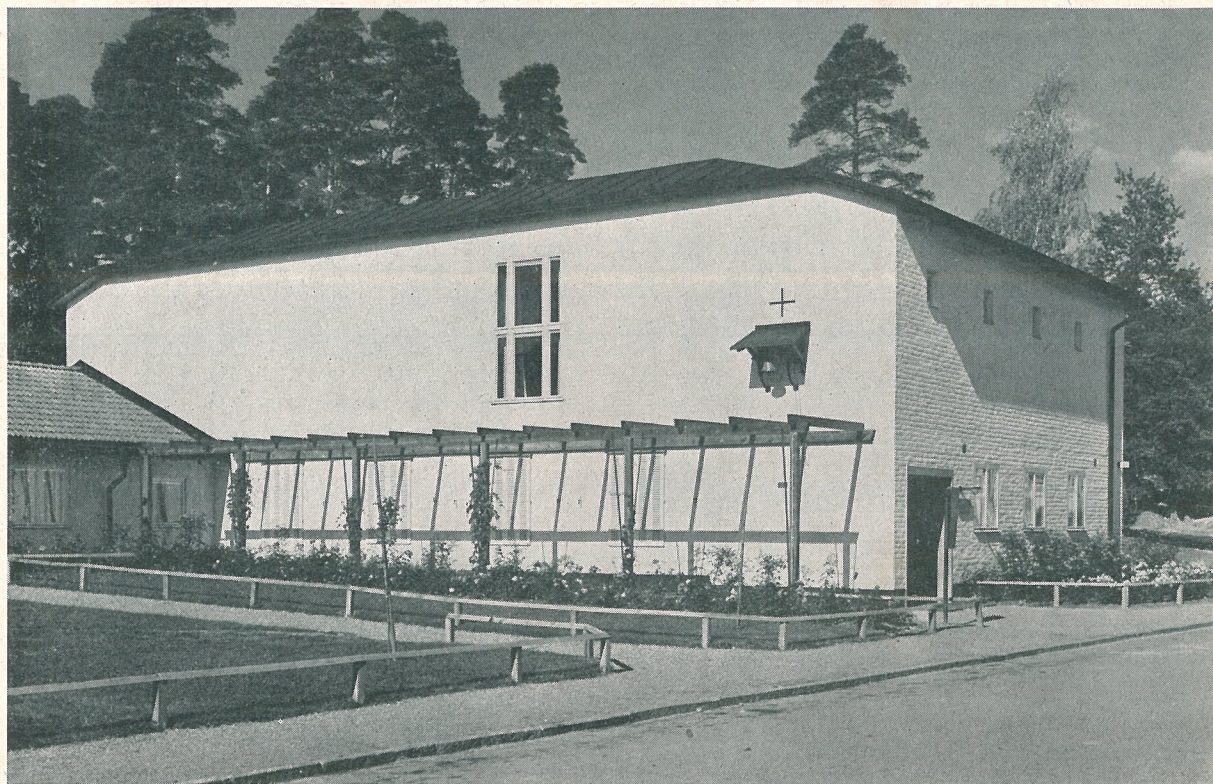
I detta nummer av TEGEL återfinnes en artikel om inredningen i Mariabergets skyddsrum i Västerås, där fasadtegel använts för att ge trevnad och värme i en lokal som med tanke på syfte och belägenhet kunde verka skrämmande och otrevlig. Här har arkitekten använt den klassiska metoden att efterglasera tegel. De livliga, skiftande ytor som härigenom åstadkommes ger utomordentligt dekorativa effekter.

Kombinationer av färgad och ofärgad slätputs och slamning, fasadtegel med olika ytstruktur och färg, tegeltak och specialtegel ger vidsträckt möjligheter till rik variation och ger arkitekten fria händer till personlig och karaktärskapande utformning av byggnader både in- och utvändigt.

Tegel är de många möjligheternas material.

Omslagsbilden: Fojén till teatern i Mariabergets skyddsrum, Västerås. Glaserat tegel i fondväggen. Foto: Gösta Nordin.

SLAMMADE HUS

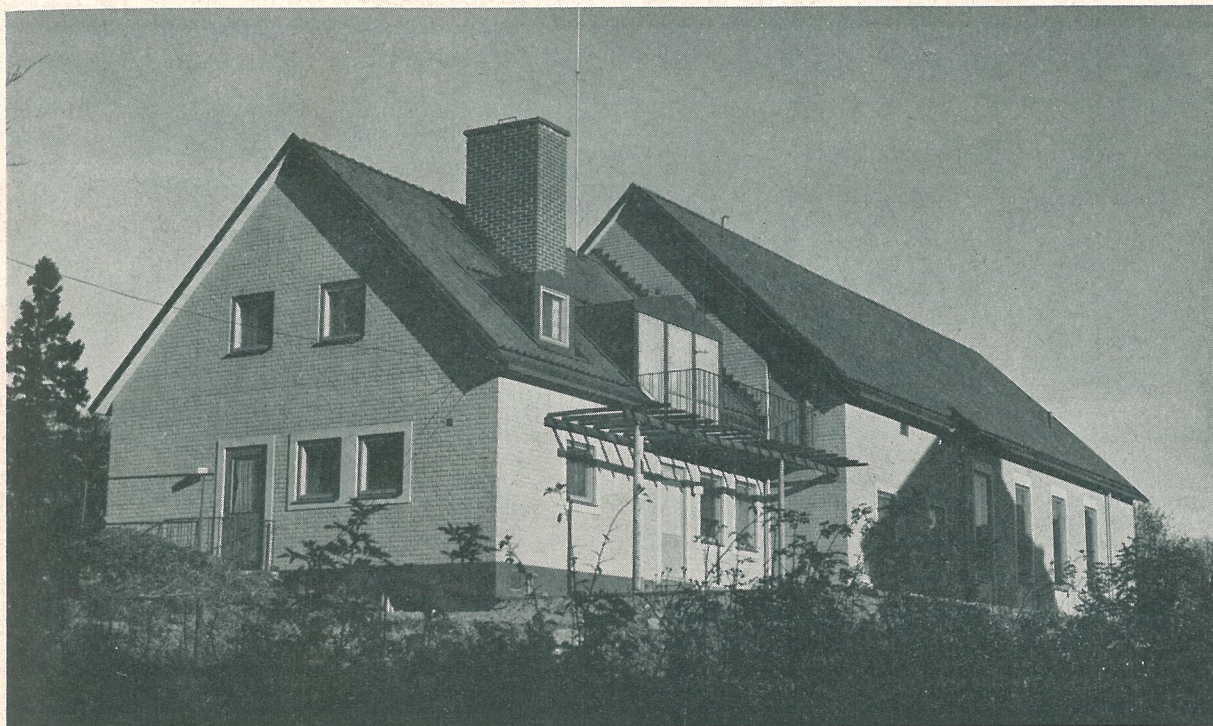
av Jonas Nauclér

En slammad tegelvägg är vacker. Den är ljus och lugn men ändå livfull, tack vare att mönstret i murningen framträder genom det relativt tunna puts-skiktet. Denna och följande sidor visar några exempel på hur slamningstekniken utnyttjats på några olika hus.

Inledningsbilden visar S:t Olofsgården i Västerås. Den är uppförd åt Domkyrkoförsamlingen i Västerås som församlingsgård till stadsdelen Skallberget. Byggnaden är uppförd av 1½-stens tegel, utvändigt slammad och invändigt putsat. Den innehåller kyrksal, vigselrum, studie- och hobbylokaler. Den konstnärliga utsmyckningen i kyrksalen har utförts av Alf Munthe, Leksand. Huset har uppförts av byggnadsbolaget Mimer efter ritningar av arkitekt SAR Nils Tesch, Stockholm. Det invigdes den 14 oktober 1954.

Den lilla bilden visar ett parti av en kedjehus-bebyggelse i Hörby. Husen, som är uppförda med kanalvägg i en modern men sansad stil, har till största delen rött tegel utvändigt. De väggar som vetter mot en liten, delvis hägnad gård är emellertid vitslammade. På det sättet har den skyddade vrån blivit ljus och inbjudande och man har fått en vacker bakgrund till blommor och buskar. Husen har ritats av arkitekt SAR Sten Samuelsson och byggts av byggmästare Sam Lindqvist, Hörby.

Mitt emot kyrkan i Katrineholm ligger en slammad tegelbyggnad. Arkitekturen antyder att den har en kyrklig anknytning. Huset har ritats av arkitekt SAR Eric Schuwert, och han berättar för Tegel att det är uppfört för församlingen. Huset innehåller en större och en mindre försam-

lingssal, som tillsammans rymmer 250 personer. Till detta kommer en avdelning som innehåller sällskapsrum och bibliotek samt ett mindre kök. Dessutom har plats beretts för en vaktmästarebostad, och under samlingsalarna finns hobbylokaler för ungdom.

Kyrkan är putsad, och man ville inte att kyrksalen skulle bryta sig ur miljön. Arkitekt Schu-

wert valde då att låta slamma kyrksalens fasader för att de skulle få en ljus färg som harmonierade med kyrkan, men som ändå lät tegelväggens mönster skymta fram. Detta ger väggen liv, och man förlorar inte känslan av att den är murad av tegel.

Kyrksalen är uppförd av Byggnadsfirman Hilding Lundqvist, Katrineholm.

Ovan t. v.: St Olofsgården, Domkyrkoförsamlingens församlingsgård i Västerås.
Arkitekt SAR Nils Tesch.

Ovan t. h.: Församlingshus, Katrineholm.
Arkitekt SAR Eric Schuwert.

T. h. Slammade väggar går bra att kombinera med fasadtegelmurar. Kedjehus i Hörby.
Arkitekt SAR Sten Samuelsson.

GRAVKAPELL I FLEN

Professor Sven Ivar Lind

Text och bild: Jonas Nauc ler

På kyrkogården i Flen ligger ett nybyggt gravkapell med välgörande enkla och rena linjer. När man vandrar uppfartsv gen fram växer det upp ur grönskan framför besökaren, och n r sol och skuggor lägger sin mosaik av ljus och m rker över de vita väggarna för byggnaden ett betagande liv. Kapellet har ritats av professor Sven Ivar Lind, Stock-

holm, som berättar att det h r gällt att skapa ett funktionellt gravkapell med mycket begränsade medel.

Kapellet har en rent rektangulär form och består av ett bisättningsrum, till vilket på s dersidan har fogats sakristia, entré och trappa till läktaren och källarvåningen.

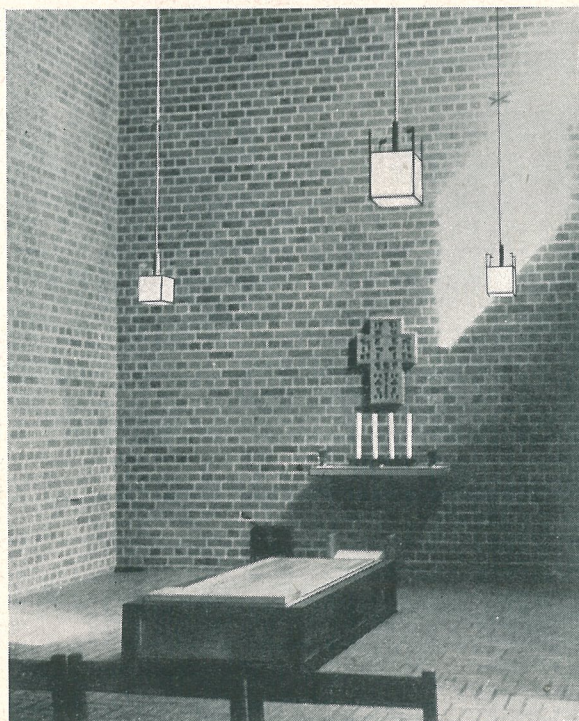
Stommen är uppförd av 1^{1/2}-stens tegel. Väg- garna har försetts med vertikal armering, i första hand för att de skulle klara horisontalpåkän- ningarna under byggnadstiden. Den lätta trätak- konstruktionen ställer också större krav på väg- garnas styvhet än en tyngre konstruktion skulle ha gjort. Läktaren består av fribärande, förtill- verkade betonggradänger. Golvet är belagt med tegel.

Utvändigt har kapellet slammats med en tunn puts på fyllda fogar. Slamningen har sedan vit- kalkats. En så behandlad yta blir givetvis myc- ket jämnare än om slamningen skett på kratsade fogar, men den är tillräckligt skiftande för att inte verka död. Ursprungligen var avsikten att även vitslamma innerväggarna, men det visade sig att de blev så välmurade att man beslöt be- hålla de rena tegelytorna. En dansk murare har utfört allt murningsarbetet ensam.

Kapellet värms av radiatorer som dolts under läktargradängerna samt av ett radiatorbatteri i trapphuset. Varmluften från detta får genom självdrag sprida sig ut genom bisättningsrummet, och den avkylda luften återgår till radiatorbat- teriet genom ett ventilationsuttag i förstugan. På detta sätt har man sluppit synliga radiatorer och den nedsmutsning av väggar som dessa ofta för med sig.

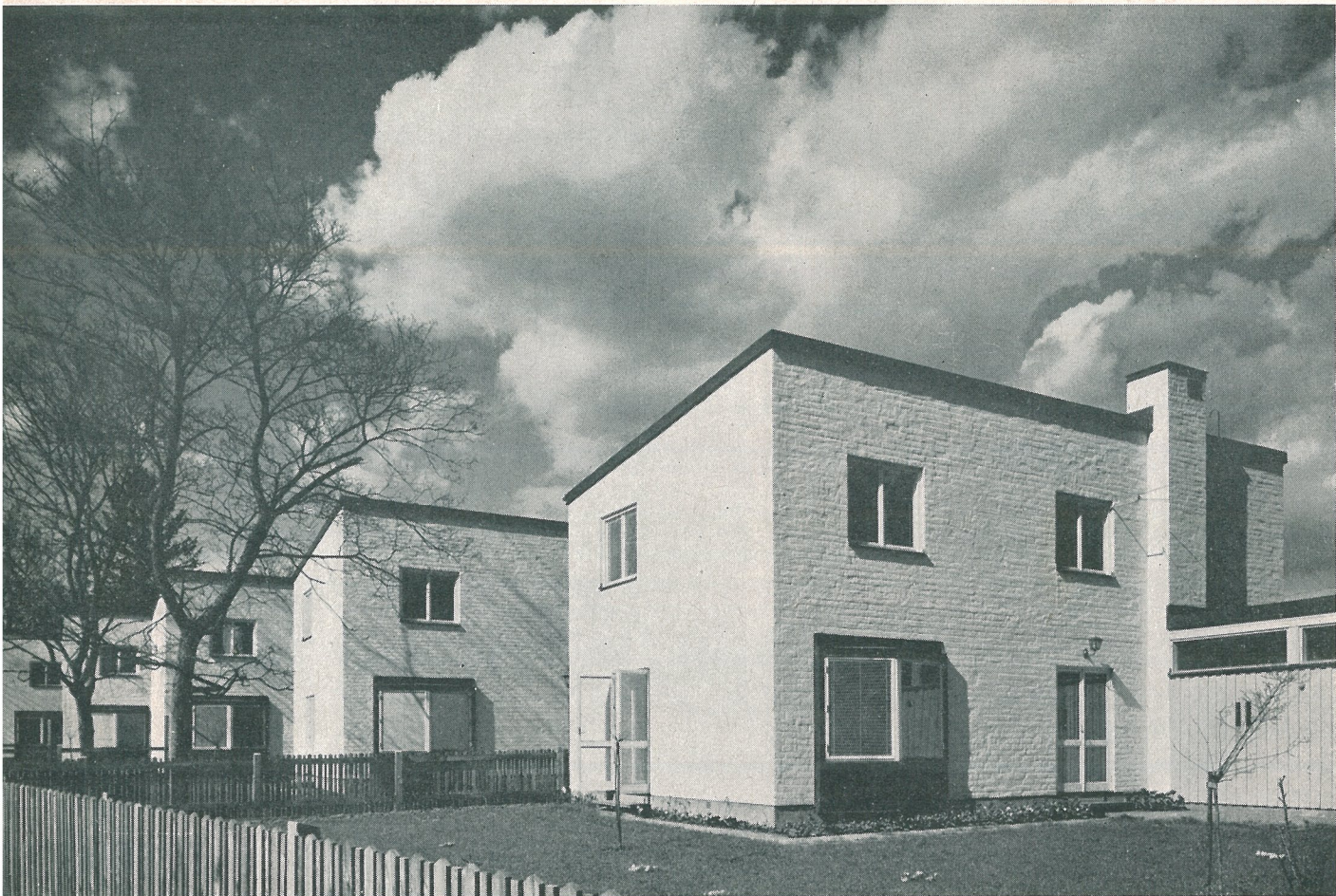
Kapellet har endast två små fönster, men de skänker ett fullt tillräckligt och behagligt ljus. De har placerats så att solstrålarna efter solens rörelser flyttar sig från katafalken till altaret. Detta har en mycket enkel men värdig utform- ning. Korset på korväggen har ritats av profes- sor Lind. Kapellet har en mycket sparsam ut- smyckning, på läktaren hänger en vacker bonad utförd av konstnären Alf Munthe, Leksand, och bekostad av Wicanderska Nämnden, och vid en- trén hänger ett antikt krucifix som skänkts av Prins Wilhelm.

Trapphuset på kapellets södra långsida har utformats så att man kan hänga upp en klocka i dess krön. Församlingen ansåg sig inte ha råd med detta och önskade i stället en högtalaran- läggning för att kunna spela en skiva med Upp- sala Domkyrkas klockor! Denna anläggning vi- sade sig dock bli dubbelt så dyr som klockan, och nu har församlingen ingendera. Den när- maste omgivningen kring kapellet har inte heller ordnats enligt planerna ännu. Först när dessa detaljer är klara kan kapellet funktionellt och estetiskt helt komma till sin rätt.

Innerväggarna i gravkapellet har utförts av vanligt murtegel och utmärker sig för en väl utförd, jämn murning. Nedan det antika kruci- fix, som skänkts av Prins Wilhelm.

Slammat i Djursholm: Ovan
kedjehus i intressant arkitektur.
Ett exempel på hur slamningen
livar upp en muryta.
Arkitekt: Bertil Falck, SAR.

T. h. detalj av villa.
Arkitekt: Sixten Magnusson.
Foto: Gösta Nordin.

Kungl. bostadsstyrelsen:

NYA GENERELLA K-VÄRDEN för tegelväggar

Bostadsstyrelsen har medgivit nya generella värmegenomgångstal för tegelväggar av olika typer. Dessa k-värden får tillämpas oavsett tegelsort eller ytbehandling vid beräkning av extra lånetillägg.

Dessa nya k-värden betyder förenklat beräkningsarbete. Bostadsstyrelsens skrivelse till Te-

gelindustriens Centralkontor i ärendet återges här nedan och får återopas i skriftväxling med berörda myndigheter. Kopior av skrivelsen kan erhållas hos tegelbruken och tegelförsäljningskontoren eller rekvireras från Tegelindustriens Centralkontor AB, Engelbrektsgatan 29, Stockholm Ö.

KUNGL. BOSTADSSTYRELSEN
STOCKHOLM Va
Byrån för
teknisk-ekonomiska
utredningar
Dnr 4/60 U 3/60

Tegelindustriens Centralkontor AB
Engelbrektsgatan 29
Stockholm Ö

Med anledning av Eder skrivelse den 30 december 1959 beträffande värmegenomgångstal för beräkning av lånetillägg för extra värmeisolering vid flerfamiljshus framhålls följande.

Nedanstående värmegenomgångstal (k-värden) får vid beräkning av lånetillägg för extra värmeisolering för flerfamiljshus generellt tillämpas oavsett tegelsort och oavsett om väggarna är putsade eller oputsade utvändigt.

Väggtyp	k-värde för färdig vägg med nedanstående tjocklek på mineralullen i cm									
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
25 cm tegel + mineralull + gipsskiva på reglar	0,48	0,43	0,39	0,35	0,32	0,30	0,28	0,26	0,25	0,23
20 cm tegel + mineralull + gipsskiva på reglar	0,52	0,46	0,41	0,37	0,34	0,32	0,29	0,27	0,26	0,24
14 cm tegel + mineralull + gipsskiva på reglar	0,55	0,49	0,43	0,39	0,36	0,33	0,30	0,28	0,26	0,25
12 cm tegel + mineralull + gipsskiva på reglar	0,56	0,49	0,44	0,39	0,36	0,33	0,30	0,28	0,26	0,25
12 cm tegel + mineralull + 20 cm tegel + puts	0,47	0,42	0,38	0,35	0,32	0,30	0,28	0,26	0,24	0,23
12 cm tegel + mineralull + 12—14 cm tegel + puts	0,50	0,44	0,40	0,36	0,33	0,30	0,29	0,27	0,25	0,23

Värmegenomgångstalen har uträknats för gynnsammaste snittet utan hänsyn till isoleringen vid bjälklagskanter eller vid anslutning till innerväggar eller till inverkan av träreglar enligt de regler som redovisats i

bostadsstyrelsens cirkulär Sfo nr 146. Stockholm den 1 mars 1960.

På kungl. bostadsstyrelsens vägnar.
Bertil Sundberg

Lånetillägg

Lånetilläggens storlek framgår av vidstående tabell.

Om väggens ytter- och innersidor ej består av putsad eller oputsad betong, lättbetong eller tegel göres ett avdrag på 3 kr/m² ly för varje sida. (Således vid träväggar 6 och vid sten och trävägg 3 kr/m² ly.)

k-värde	Tillägg i kr/m ² ly i zon	
	I	II + III + IV
—0,25	14	14
0,26—0,30	11	12
0,31—0,35	8	10
0,36—0,40	5	8
0,41—0,45	2	6
0,46—0,50	—	4
0,51—0,55	—	2

ARMERADE TEGELSKIFT BILLIGAST

Nya kalkyler från Stockholms Byggmästareförening

Stockholms Byggmästareförening, massberäkningskontoret, har under mars månad utfört kostnadsberäkningar för alternativa konstruktioner över muröppningar i såväl ytter- som innerväggar. De olika konstruktionstyperna framgår av nedanstående uppställning:

Muröppningar i ytterväggar:

- Alt. 1. Armerat tegelskift och betongbalk
2. Två armerade tegelskift
3. Armerat tegelskift och 20 cm lättbetongbalk
4. Armerat tegelskift och 25 cm lättbetongbalk
5. Armerat tegelskift
6. Armerad tegelbalk

Muröppningar i innerväggar:

- Alt. 7. Slaget tegelvalv
8. Armerat tegelskift

Av kalkylerna framgår, att då det gäller konstruktioner över muröppningar i ytterväggar visar sig den typ som utförts helt i tegel och med

förtillverkade armerade tegelskift billigast i jämförelse med utföranden med tegel i kombination med andra material.

Undersökningen har vidare omfattat kalkyler för att utröna i vad mån fabrikstillverkade armerade tegelskift är konkurrenskraftiga vid jämförelse med armerade tegelbalkar, som tillverkas på byggplatsen. Kalkylerna visar, att skillnaden i pris är så obetydlig, att allt talar för de förtillverkade tegelskiften, eftersom dessa ger ett snabbare och säkrare arbetsutförande och medger enklare planering och bekvämare arbete (alt. 5—6).

Då det gäller *muröppningar i innerväggar* visar kostnadsundersökningarna, att de förtillverkade armerade tegelskiften är billigare än det med traditionella metoder slagna valvet (alt. 7 och 8).

Allt talar sålunda för ökad användning av fabrikstillverkade armerade tegelskift. Dimensioneringstabeller och ytterligare upplysningar erhålles i en specialbroschyr, som kan erhållas hos tegelbruken och tegelförsäljningskontoren.

Snabb och enkel valvslagning med förtillverkade armerade tegelskift.

STOCKHOLMS
BYGGMÄSTAREFÖRENING
Massberäkningskontoret

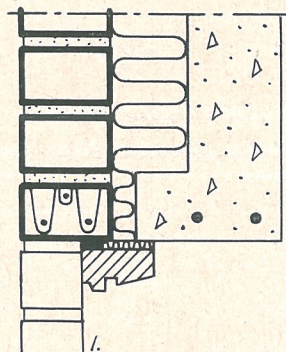
Kostnadsberäkning

för Tegelindustriens Centralkontor AB gällande bärande konstruktioner över dörr- och fönsteröppningar:
Dörröppningar enl. 2 alternativ
Fönsteröppningar enl. 6 alternativ
Beräkningen utförd av Stockholms Byggmästareförenings massberäkningskontor under mars månad 1960.
Massorna äro för arbetslöner uppmätta ef-

ter de priser och mättningsbestämmelser som finnas i 1959 års ackordsprislister för husbyggnadsarbeten i Stockholm, jämte därutöver enligt 1959 års avtal utgående ackordstillägg.
Ackordskompensation och dagtid ej medtagna.
Betr. massornas och prisernas riktighet är beställaren ensam ansvarig för desamma.

Muröppningar i ytterväggar

Alt. 1. Armerat tegelskift och betongbalk

Fasadtegel $7,5 \times 25$ med armerat tegelskift, 10 cm mineralullsskivor.

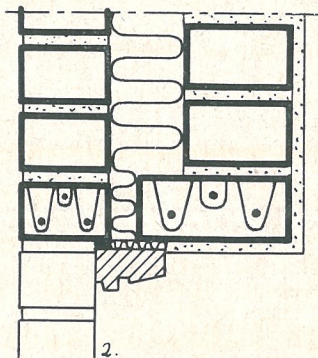
Betongbalk gjutes på platsen
 $k = 0,33$

Öppningens bredd 1,6 m

Väggyta över öppningen $2,0 \times 0,3$ m

<i>Materialkostn.:</i>	fasad	20: 39	
	isolering + stomme	39: 15	55: 94
<i>Arbetskostn.:</i>	fasad	12: 35	
	isolering + stomme	31: 68	44: 03
	Summa kronor	99: 97	

Alt. 2. Två armerade tegelskift

Fasadtegel $7,5 \times 25$ med armerat tegelskift, 10 cm mineralullsskivor.

20-tegel (14 cm) med 20 cm armerat tegelskift
 $k = 0,30$

Öppningens bredd 1,6 m

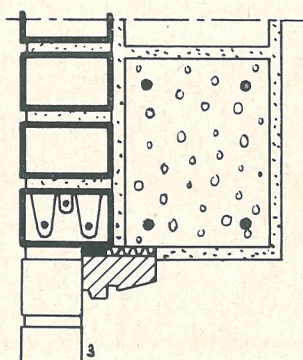
Väggyta över öppningen $2,0 \times 0,3$ m

<i>Materialkostn.:</i>	fasad	20: 39	
	isolering + stomme	22: 96	43: 35

<i>Arbetskostn.:</i>	fasad	12: 35	
	isolering + stomme	9: 53	21: 88

			<u>Summa kronor</u> 65: 23

Alt. 3. Armerat tegelskift och 20 cm lättbetongbalk

Fasadtegel $7,5 \times 25$ med armerat tegelskift, 10 cm mineralullsskivor.

Lättbetongbalk 20×25 cm

$k = 0,60$

Öppningens bredd 1,6 m

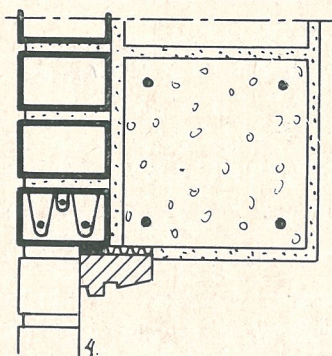
Väggyta över öppningen $2,0 \times 0,3$ m

<i>Materialkostn.:</i>	fasad	20: 39	
	stomme	30: 11	50: 50

<i>Arbetskostn.:</i>	fasad	12: 35	
	stomme	7: 64	19: 99

			<u>Summa kronor</u> 70: 49

Alt. 4. Armerat tegelskift och 25 cm lättbetongbalk

Fasadtegel $7,5 \times 25$ med armerat tegelskift, 10 cm mineralullsskivor.

Lättbetongbalk 25×25 cm

$k = 0,51$

Öppningens bredd 1,6 m

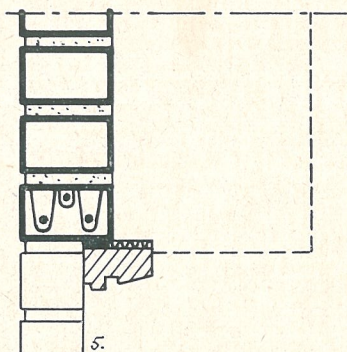
Väggyta över öppningen $2,0 \times 0,3$ m

<i>Materialkostn.:</i>	fasad	20: 39	
	stomme	34: 50	54: 89

<i>Arbetskostn.:</i>	fasad	12: 35	
	stomme	8: 73	21: 08

			<u>Summa kronor</u> 75: 97

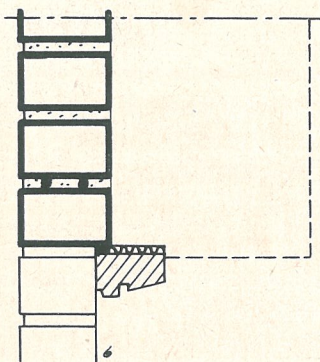
Alt. 5. Armerat tegelskift

Armerat tegelskift, 1,81 m
 Fasadtegel $7,5 \times 25$ cm
 Öppningens bredd: 1,6 m
 Väggyta över öppningen:
 Längd = 2,0 m
 Höjd = 0,3 m

Materialkostn.:	20: 39
Arbetskostn.:	12: 35
Summa kr	<u>32: 74</u>

Alt. 6. Armerad tegelbalk

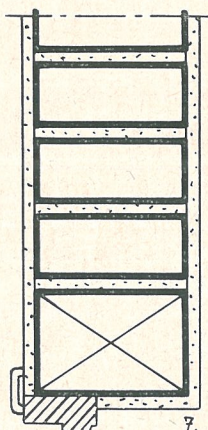

Armerad tegelbalk
 Fasadtegel $7,5 \times 25$ cm
 Öppningens bredd 1,6 m
 Väggyta över öppningen:
 Längd = 2,0 m
 Höjd = 0,3 m

Materialkostn.:	14: 68
Arbetskostn.:	16: 83
Summa kr	<u>31: 51</u>

Muröppningar i innerväggar

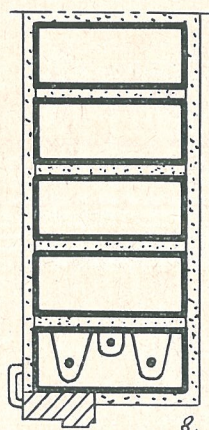
Alt. 7. Slaget tegelvalv

Murverk med slaget valv
 20-tegel (20 cm)
 Öppningens bredd: 1,0 m
 Väggyta över öppningen
 $1,3 \times 0,5$ m

Materialkostn.:	17: 47
Arbetskostn.:	8: 77
Summa kr	<u>26: 24</u>

Alt. 8. Armerat tegelskift

Murverk med armerat
 tegelskift
 20-tegel (20 cm)
 Öppningens bredd: 1,0 m
 Väggyta över öppningen
 $1,3 \times 0,5$ m

Materialkostn.:	17: 89
Arbetskostn.:	8: 01
Summa kr	<u>25: 90</u>

SUPERSTENEN

— *ny giv från tegelindustrin*

Kärleken till det stora formatet är någonting som kännetecknar vår tid. Många kanske främst tänker på pinup-flickorna, som äntligen börjar få rätt format på rätt ställe, men vi menar just nu de tekniska framstegen. Som bekant har vi här i landet den största vattenturbinen, den största kommunala badbassängen och de högsta skatterna i hela världen. Inom byggnadsämnesindustrin har vi också de största elementen och vinschar när som helst upp det helt fabriksbyggda nittonvåningars bostadshuset. Endast en man behövs för att sköta vinschen.

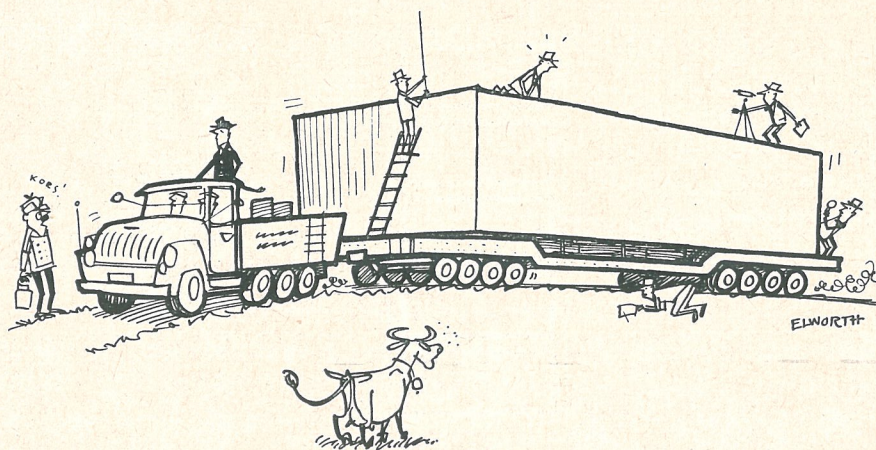
Men tegelindustrin har visst inte legat på lat-sidan i denna kamp mot allt större mått. Svensk tegelindustri kan idag presentera VÄRLDENS STÖRSTA TEGELSTEN, SUPERSTENEN. Denna nya sten har samma format som den vanliga stenen, men i meter i stället för centimeter. Endast en man behövs för att sköta vinschen som placerar superstenen på sin plats.

Superstenen anländer till byggplatsen på en speciell långtradare, som på grund av sin storlek och vikt måste gå omvägar runt alla broar. Särskild trafikpolis medföljer transporten. På byggplatsen behövs ingen stor personal som tar hand

om stenen, utan allt sköts av en man med hålkort. En datamaskin har redan förut räknat ut var stenen skall ligga (detta räknearbete skulle med traditionella metoder tagit femton år att klara av).

Superstenen har avsänts till de flesta förekommande statliga provorganen och deras utlåtande kan väntas så småningom. Ingen sten har dock ännu kommit fram. Statens Råd för Bättre Byggen har dock sänt en rad experter för att möta transporten och torde därigenom redan under transporten kunna bilda sig en uppfattning om den nya stenens alla fördelar. Rådets rapport kommer därför troligen att bli först färdig, vi får hoppas i samma färgrika, glada utförande som vanligt.

Även murarna uttrycker sin förtjusning över detta framsteg. Dessa duktiga yrkesmän kan nu slänga den antika slevan och istället sköta sparkarna i de fjärrmanövrerade placatorerna. Murbruket är nu helt omodernt och ersatt av en speciell sorts plastlim, som dessutom sägs ge en specifik atmosfär i bostäderna genom sin säregna doft.

TEGEL I BERGTEATER

Fasadtegel under jord

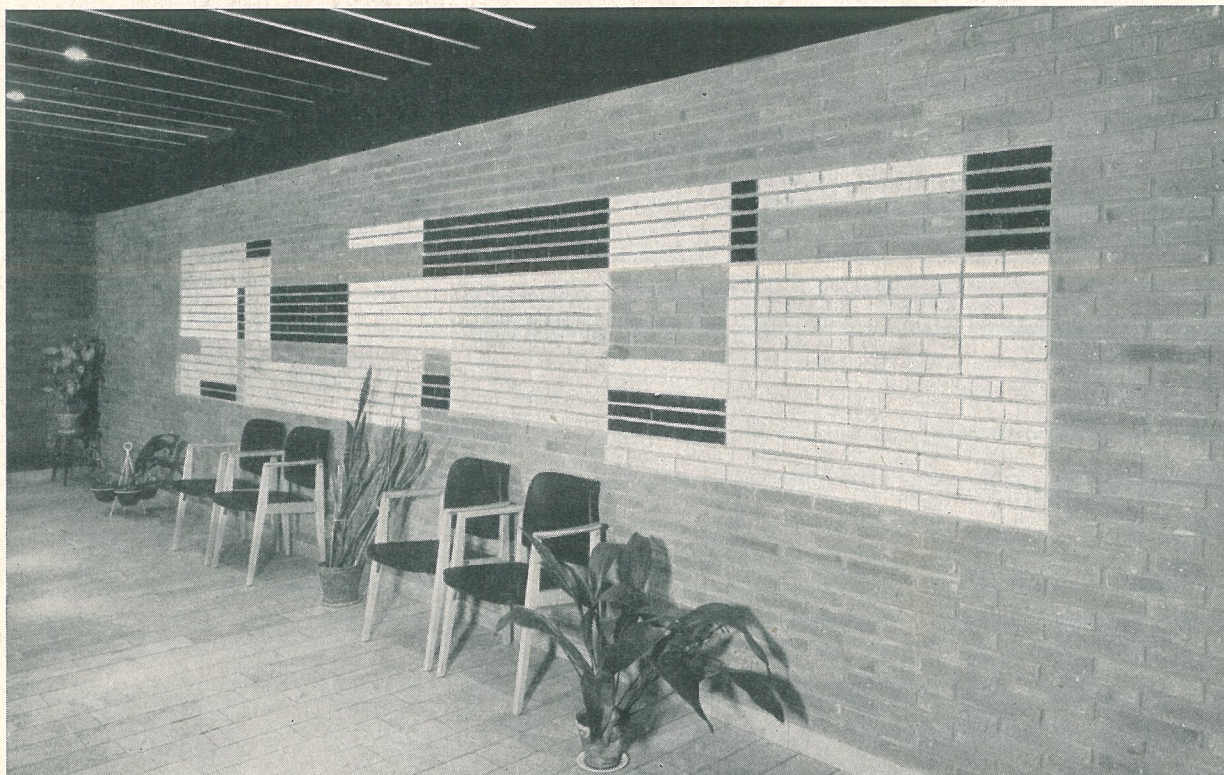
Ett studiebesök i befolkningskyddsrummet i Mariaberget i Västerås avslöjar att fasadtegel även under jord skapar trivsel och trygghet.

Mariaberget i Västerås torde vara den första berganläggning i världen som inrymmer en teater.

Scenen är en amatörscen och tillhör de fritidslokaler som upptar ca 1/5-del av anläggningens yta. Den inrymmer dessutom bilverkstäder, lagerutrymmen, garage, gymnastiksal för den flickskola som ligger omedelbart ovanför berganläggningen, samt anordningar för fritidssysselsättning av olika slag, såsom pingponghallar, pistolskyttebanor m. m.

Människor i allmänhet har nog den uppfattningen att en berganläggning är ett slags grotta i vilken man kan krypa in och söka skydd om ofred skulle stå för dörren. Det finns därför många psykologiska faktorer som måste beaktas vid projektering av en berganläggning av detta slag.

Den moderna byggnadstekniken har numera lyckats bemästra alla de problem som sammanhänger med skyddsfrågor i berg. Genom olika förstärkningsanordningar och inbyggnader kan

man helt skydda sig mot fukt och mot risken för nedrasande stenar.

Hos myndigheterna, såväl statliga som kommunala, har det varit en strävan att de pengar som läggs ner på berganläggningar även skall kunna komma till användning för fredliga syften. Man har därvid den svårigheten att dagsljus saknas och utsikten genom fönstret icke finns. Andra medel måste därför tillgripas för att kompensera sådana faktorer. Förhållandena i en berganläggning som skall användas för fredliga syften bör vara minst lika goda som i motsvarande byggnader ovan jord.

Redan i huvudentrén i Mariaberget möts man av festliga portar i röd och svart emaljerad plåt. Entrétunneln går naturligt nog i lutning nedåt men intrycket av lutning förts delvis genom att på ena väggen har i betonggjutningarna inlagts ett mönster av trianglar och linjer som förklarar intrycket av lutning. Uppmärksamheten fångas snart av ett set affischtavlor som döljer de ur skyddssynpunkt nödvändiga stötvågsfickorna, vars uppgifter är att fånga upp detonationstrycket från en exploderande bomb.

När man vandrat ca 50 m in i anläggningen kommer man till det s. k. Mariatorget. Där delar

sig vägarna till anläggningens olika delar. Till höger har man verkstäder, garage och lagerutrymmen och till vänster fritidsanläggningen.

Vi tar oss in i fritidsanläggningen förbi en vägg av glasbetong, genom vilken man kan ana passerande människor och fordon på Mariatorget. Genom ett förrum, som bl. a. är avsett att användas för utställningar, kommer vi in i teaterns foajé. Golvet är här utfört av vit Ekebergsmarmor, väggarna av rött fasadtegel och betongtakets välvning är maskerad med ett rutnät av träreglar vari ett helt system av nedåtriktade armaturer är inkomponerat. Då lokalen är tom ger dessa armaturer ett varierande ljusspel över marmorgolvet och då människor rör sig i lokalen, reflekteras ljuset i deras ansikten och på kläderna och åskåd kommer levande ljuseffekter som skapar feststämning. I stället för att belasta foajén med allehanda mer eller mindre konstlade dekorationer har arkitekten här endast lagt in ett diskret mönster på en av tegelväggarna. Han har personligen lagt på glasyr på utvalda tegelstenar och därefter låtit bränna om desamma i keramikugn. Med denna metod har han fått fram ett glaserat tegel i olika färger som sedan murats på konventionellt sätt så att han fått fram ett

abstrakt mönster. Detta är den enda fasta dekorationen som finns i rummet. Den är dock fullt tillräcklig för att tillsammans med sobra bänkar och stolar ge en känsla av variation och trivsamhet.

Inte heller själva teatersalongen har fått någon speciell utsmyckning. Endast det varma röda fasadteglet på väggarna får utgöra dekor. I taket finns en rik uppsättning av takarmaturer som genom sin mångfald skapar en viss mönsterverkan och samtidigt tar bort uppmärksamheten från det välvda taket, som har varit en bergteknisk nödvändighet.

Väggarna prydas endast av en rustik armatur i stål och glas, som svarar för allmänbelysningen i lokalen.

Ridån är helt omönstrad i en varm gul ton och får liv ur draperingen genom att strålkastare med roterande färgväxlare vid föreställningarna riktas mot ridån då denna är fördragen. Effekten härav är utomordentlig.

Genom en trappa i foajén kan man komma ner till en kafélokal som är avsedd att dels tjänstgöra som komplement till foajén vid teaterföreställningar dels vara ett rekreativutrymme för dem som använder fritids- och studielokalerna i övrigt. Även i detta rum är väggarna i rött fasadtegel. Belysningen är enkel och åstadkommes genom från taket nedhängande pendelarmaturer i blank koppar över borden. Vid baren finns ett system av nedåtriktade spotlights som

endast belyser själva bardisken. Fondväggen i barutrymmet är också belyst med spotlights för att ge ljuseffekter i den glasmosaik med vilken väggen är beklädd. Hela kafélokalen får en intressant karaktär därigenom att trappan kommer ner mitt i rummet. Trappan står i öppen förbindelse med teaterfoajén ovanför och genom att trappstegen endast består av plansteg och hänger i pendlar i ena kanten kan ljuset komma igenom även från den övre delen av lokalen och skapa trivsamma belysningseffekter i kafélokalen.

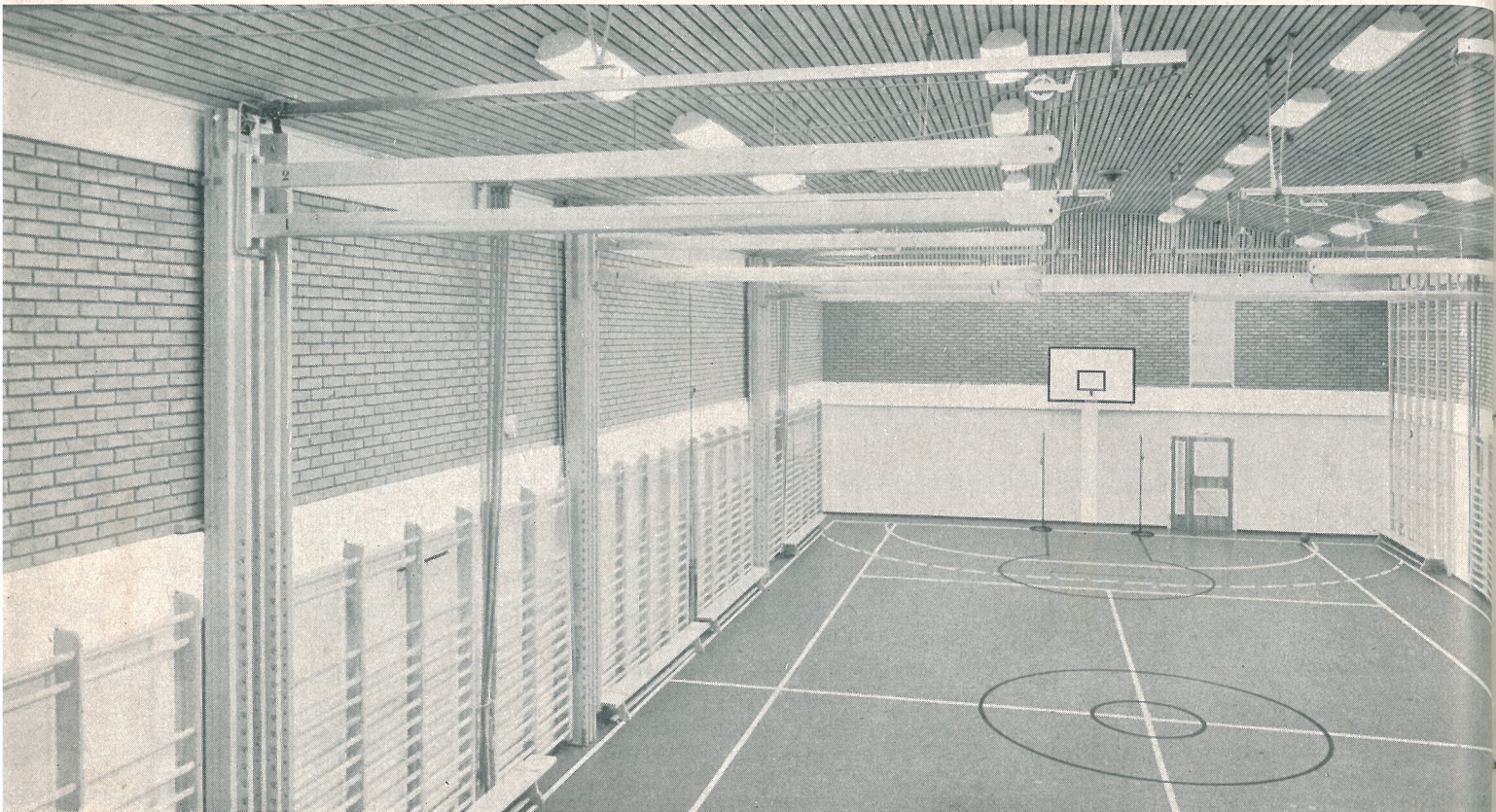
Vid en rundvandring i anläggningens övriga delar stannar man häpen inför gymnastiksalens höga ljusa rymd.

Man har ingen känsla av att befinna sig djupt under markens yta. Här som över allt annars i denna trivsamma anläggning präglas inredningen av måttfullhet. Väggarnas nedre delar upptas naturligt nog av ribbstolarna, men de övre delarna äro utförda i gult fasadtegel, vilande på kraftiga betongbalkar. Förklaringen härtill är den att gymnastiksalen är så planerad, att ett extra golvlag kan anordnas så att man får två våningar om framtida dispositioner skulle behöva detta. Arkitekten har skickligt utnyttjat detta förhållande för att få akustisk kontroll över lokalen med hjälp av tegelmurverkets goda egenskaper i detta avseende. Likaledes av akustiska skäl har takets välvda form beklätt med en gles panel med ovanförliggande ljudabsorbe-

Ovan: Det efterglaserade teglet i foajéns fondvägg har en charmerande dekorativ effekt.

T. h. kaféet. Mörkrött fasadtegel ger här en varm, intim prägel åt lokalen.

"...man stannar häpen inför gymnastiksalens höga ljusa rymd..."

rande mattor. I takets gavelpartier som gjorts lutande har inblåsning och utsugning av ventilationsluft arrangerats. Träbeklädnaden i taket liksom ribbstolar och annan fast inredning för gymnastikändamål har endast ytbehandlats med lack. Resultatet är att träets ljusa ytor i taket naturligt bäras av den mustiga gula färgen i fasadteglet. Ribbstolarnas träfärg får sedan i sin tur en lugn och fin kontrastverkan mot golvet röda linoleumbeläggning som ger tyngd och värme åt hela lokalen.

Även ett kort besök i Mariaberget avslöjar att projektören har lagt ner stor möda på att utnyttja materialens egenvärden för att skapa trivsamma förhållanden. Hans arbetsmetod har varit att inte belasta lokalen med för många material, utan han har genomgående hållit sig till materialkombinationer tegel, betong, trä och marmor samt därutöver ägnat stor uppmärksamhet åt ljussättningen. Det material, som ger huvudkarakterären åt lokalerna är otvivelaktigt fasadteglet.

Teglet har ju genom sin småskala en nära anknytning till den mänskliga skalan och är ur trivselsynpunkt utomordentligt tacksamt att använda. Materialet ger också genom sin varma färgton en känsla av trygghet och har förutom sin goda akustiska egenskaper även förmågan att ge många skilda yteffekter vid olika belysningar.

Man visste ju att fasadteglet i interiörsammanhang kan ge betydande trevnadsvärden. Av särskilt intresse i denna anläggning är emellertid det glaserade och ombrända fasadteglet, därför att man med detta kan tillföra rummet ett dekorativt element som organiskt och harmoniskt ingår i den rumsbildande väggen.

Projektör för anläggningen har varit Gösta Lundin Ingenjörbyrå AB och ansvarig för den arkitektoniska och konstnärliga utformningen har varit arkitekt Per Hedlund.

Foto: Gösta Nordin.